

aki a stílust is megalapozta – ha annak vesszük a rockot, ami az ötvenes évek közepén volt: a fehér középosztály zenei forradalmának. Nem kétséges, Chuck Berry messze többet tett e zene fejlődéséért. Ám az sem kétséges, hogy Elvis csípőmozgása messze intenzívebben maradt meg az emlékezetünkben.

Bert Stern koncertfilmjében, a *JAZZ ON A SUMMER'S NIGHT*-ban egyszer, egyetlenegyszer összecseng a két híres mozdulat. A filmet 1958-ban, a Newport Fesztiválon forgatták. Chuck Berry áll a színpadon hóttelegáns öltönyében, és a *SWEET LITTLE SIXTEEN*-t énekl. A dal reszkető lírája a tagjaiba is átsugárzik, egész testével kommentálja a dalt. Stern kamerája ekkor a közönség egyik félárnyékban rejlő tagjára ugrik, egy ezüstszürke öltönyös fiatalemberre. A fiatalember kacsajárással táncol, közben azonban a csípőjét is forgatja: *Come on, shake your tailfeather*. A rock dichotómiája ebben a pillanatban feloldódik, a csípő ringásában egyesülhetünk.

Dieter Bartzko

A SZÍNPADI LÉPCSŐ

A show-műsorok sztárjai az istenek ükunokái, akik átmentették a jelenbe az istenség jelét: a lépcsőt. Egykor Dél-Mezopotámia és Babilon lépcsőzetes építményeinek alap-eleme volt, most egyaránt díszíti a Broadway csillogó színpadait és a többfunkciós arénákat, éreztetve a magasabb rendű létezés maradékát ott, ahol a kupola alatt tömjén helyett kékesszürke dohányfüstpásmák tompítják el az érzékeket.

Amikor a szórakoztatóipar munkásainak isteni jellege még rejtve volt, gyermekeik pedig meg sem születtek, a majdani sztárkultusz főpapjai, a *vaudeville*-ek és a *music hall*-ok rendezői új életet leheltek az ősi kellékebe. Mistinguett és Maurice Chevalier azzá vált Párizs számára, ami Astarte és Tammuz volt egykor Babilon városának. 1914-ben a Folies-Bergère kulisszái mögött szőnyegbe csavarták őket. A nyitány alatt egy kellékes megadta a kezdő lökést, a két cilinderben végződő báb legurult egy magas lépcsőn, és amikor leért, egy utolsó fordulattal kiszabadult a pár. A közönség már az ének felcsendülése előtt eksztatikusan tapsolt.

A következő szakasz máris a lépcső és az új istenek megdicsőülése volt. A színpadra lépést úgy rendezték meg, mint az alászállást a magasabb régiókból: Josephine Baker, a legendás „fekete Venus” 1925-ben Párizsban lepelbe burkolózva ereszkedett le a lépcsőn, majd ledobta magáról a leplet, és egy szál banánszoknyában járta a charlestont a színpadon és a férfi nézők idegszálaiban. Ugyanekkor Fritzi Massary Berlint babonázta meg végtelen lépcsőn-vonulásával Madame Pompadour vagy a víg özvegy szerepében.

Max Reinhardt mint az utolsó ítélet látványos helyszínére szoktatta rá a lépcsőre a berlini közönséget. A Schumann-cirkuszban, Reinhardt későbbi Nagyszínházában már 1911-ben óriáslépcsőket építtetett. Ezeken rohant a kétségbeesésbe Tilla Durieux mint Iokaszté és Alexander Moissi mint Oidipusz, és ezeken botorkált a kivégzésre Paul Wegener Danton szerepében. A korai húszas évek színházi expresszionistáinak mániájává lett a lépcső. Leopold Jessner, a Gendarmenmarktön álló színház intendánsa annyi emelvényt és lépcsőfokot épített a színpadra, hogy a berliniek csak „a lépcsős Jessner”-ként emlegették. Az ő rendezésében III. Richárd, Piscatoréban pedig az orosz és a várva várt német forradalom tombolt ezeken a lépcsőkön.

Amerika mindeközben forradalmasította az európai revüt: száz lépcsőfok, ezer láb, emitt a tizenkétszeres *chorus line*, amott a táncoló sereg fölött megjelenő sztár. Így lett Fred Astaire a show-business táncoló párja a korlátlan számú lépcsőfok hazájában. Őt követték műzsái, Ginger Rogers, Rita Hayworth és Leslie Caron a sikerre vezető lépcsőfokokon. Shirley Temple és Judy Garland talán hamarabb tanult meg lépcsőn tipeggni, mint járni; Zarah Leander akkor lett az Ufa sztárja, amikor a filmek megláták Bécsben az AXEL A MENNYORSZÁG KAPUJÁBAN című revüben, amint lefelé lépdelt a lépcsőn, fenségesen, mint a mennydörgés, haragvó istenek hangján énekelve.

A fasizálódó Németország egyben a lépcső történetének legsötétebb korszaka volt. Albert Speert és a náci kultusz rendezőit ugyanis megihlette a revü. A nürnbergi, berlini vagy müncheni náci építményeket végtelen hosszúságú lépcsőkkel díszítették, amelyek tetején Hitler lángoszlopként jelent meg, hogy leereszkedjen a jól tagolt tömeghez. Charlie Chaplin A DIKTÁTOR-ban leleplezte a megvadult kispolgár nagyzási örületét, és a kulisszák mögé vetett pillantással megmutatta annak nevetségességét. A világ azonban átélte az állami pompa nyomában járó szörnyűségeket, és Németország 1945 után sokáig irtózott a nagyszabású entrée-knak még a szagától is.

A háború utáni évek mulatós estéi az illedelmes illúziók lépcső nélküli zsákutcájába jutottak. A gazdasági csoda idején pedig átváltak a szőnyegre, ami alá minden kellemetlen dolgot be lehetett söpörni. A háború utáni Németország egyetlen világsztárja kellett ahhoz, hogy a hosszú lépcső újra szép és ártatlan legyen a köztársaság polgárai szemében: Caterina Valente az ötvenes évek közepén olyan kecsesen lejtett végig a lépcsőfokokon, mintha máris a párizsi Olympia színpadán vagy Las Vegasban lenne.

Amikor visszatért, 1964-ben, a baden-badeni slágerfesztiválon Michael Pflighar rendezésében új csillagórával ajándékozta meg a színpadi lépcső történetét: fönt, a színpadlás alatt begördült egy kocsis, Valente kiszállt belőle, és a legfelső lépcsőfokhoz vonult. Minden lépés kinyilatkoztatás volt, a szó szimbolikus és betű szerinti értelmében egyaránt: az énekesnő földig érő, zárt ruhája oldalt szétnyílt, láthatóvá téve csillogó harisnyába bújtatott lábszárát és a vakmerően magas sarkú cipőt.

„Fittyet hányva a jó ízlésre, sliccet vág ma a szoknyarészre” – szól a Comedian Harmonists híres sanzonja. A Valente-féle slicc és a lépcső rafináltabb: a csábítás és a háritás, a közelség és a távolság régi rituáléjának eszközei voltak. Ahogy az alant ülő közönség felé indult, töredékmásodpercnyi kacérságot fölillantva, Valente egy epifánia istennőalakjává változott, körülötte a lépcsők és drapériák tabernákuluma közelebb hozta őt a közönséghez, ám egyúttal mozdíthatatlan határvonalat is húzott közéjük. Alig tizenöt percig tartott: drámai, könnyes kiáltással záruló sanzonnal a végén. Aztán kialudt a fény, csak az üres lépcső maradt, rajta egyetlen reflektor kis fényköre – elkezdődött a következő gáláig tartó böjt.

Nem sokkal később a színpadi lépcső már a tegnapi ragyogás limlomjának számított. A hetvenes és a nyolcvanas évek új sztárjai: a beat- és a flower-power-nemzedék képviselői, a rock-, pop- és folkzenészek jól kijöttek lépcső nélkül is. Az érintés kultusza divott, a szőnyegekbe pedig nem sztárokat tekertek, legföljebb tompítóul szolgáltak a dobokhoz – vagy mint Mick Jagger szeretője, Anita Pallenberg számára, ugródeszkául a filmkarrierhez, amely Schlöndorff MORD UND TODSCHLAG-jával éppoly hirtelen kezdődött, ahogy aztán véget is ért.

A színpadi lépcsőnek Las Vegasban a száműzetés keserű sorsa jutott; országról országra, faluról falura járt a hahnizókkal. Frank Sinatra és Barbra Streisand koncertjein ezer dollár volt a belépő, de náluk a bársház és a teázóasztalka már maximális dísz-

letnek számított: a szórakoztatóipar nagygúyúinak és a lépcsőnek az ideje, úgy tűnt, végérvényesen lejárt. Időközben azonban újra ott magasodik: a fiatalítókúrán átesett André Heller-féle varieté és annak elmaradhatatlan színpadi lépcsője pillanatnyilag ismét diadalmasan uralja a nagy koncerttermeket.

A színpadi lépcső reneszánszának tetőtől talpig újjávarázsolt istennőjét Chernek hívják. A kortalanná lett rock-pop-énekesnő lelkes tizenévesek tízezrei előtt lebeg egy profán Pergamon-oltár tetején, mint Eurüdiké az alvilágban, majd táncolva és énekelve leszáll a tomboló rajongók közé. Amikor hirtelen eltűnik a *chorus line*, és Cher egyetlen reflektor fényében, egyszerű fehér ruhában a THAT'S THE WAY OF LOVE-ot, a szerelem törekenységének balladáját énekli, síri csönd támad az arénában. A giccs ebben a pillanatban borzongató művészetbe csap át, mert egy pillanatra félrelebbenti az illúzió fátylát. Ilyen pillanatokban elengedhetetlen a lépcső: aki egyedül áll rajta, az végtelenül magányos.

Cher nemrégiben a San Remó-i dalfesztivál vendége volt. Ehhez a fesztiválhoz minden divattal dacolva ragaszkodnak az olaszok, a miniszterelnöktől a kamionsofőrig. És ragaszkodnak a kétszárnyú lépcsőhöz is, amelyen a színpadi jelenlét szigorú próbáját állják ki a versenyzők.

San Remo elevenen él, akár legjobb napjaiban. A Grand Prix úgyszintén. Barbra Streisand éppen utolsó előtti lépcsős búcsúturnéját abszolválja, Ute Lemper a Broadway lépcsőin vonaglik, Meret Becker hamburgi lépcsőkön lépked lefelé. Ebben a felhozatalban a SUNSET-BOULEVARD, az örök sikermusical, amelyben Nora Desmond lubicokol a lépcsőn járásban, szinte periferikus jelenségnek számít. Úgy tűnik, a színpadi lépcső következő diadalmenete is biztosítva van.

Dietmar Polaczek

A KÁOSZ

Kezdetben volt a szó: legyen. Avagy Gottfried van Swieten Lidleynek Haydn TEREMTÉS-oratóriumához írott szövegében: Eloszlik a zűrzavar, és kicsírázik a rend. De mi volt a kezdet előtt? A káosz. Zűrzavar, tagolatlan ősmassa, üres és mérhetetlen tér, Nüksz atyja, Erebosz – az antik káosz meghatározások kaotikusak, és ez így is van rendjén. Ha elkülöníthetők, egymásnak ellentmondók, akkor éppen a káosz ellentétét jelentik. Mert a káosz maga a különbségtétel nélküli, arctalan egyféleség és mindenség. A különbségtétel nélküli a logikai Semmi. Csak a különbségek konstruálnak rendet: alakot és formát – mint ahogy a modern fizikában is csak a benne meglévő anyag definiálja a teret.

Joseph Haydnnak nagyon is rendezett elképzelése volt az egyetemes rendetlenségről, mert zenével írta le, ami tudvalevőleg rendezett idő. Egy magányos C hang, a bécsi klasszika dúr-moll hangrendszerének kiindulópontja négy oktávot átfogva az elképzelt c-mollban – mindez elég Haydnnak ahhoz, amihez későbbi kollégájának, Wagnernek A RAJNA KINCSE előjátékában a párhuzamos dúr szörnyű sok hangja kell. Az idő felfüggesztését, a holtponthoz, a ritmus, a harmonikus vagy melodikus előrehaladás kiiktatását, a világosan elkülöníthető zenei történések szinte teljes hiányát Wagner – hasonlóan Ligeti ATMOSPHÈRES-éhez – számtalan elenyészően parányi elem felhalmozásával éri el. Haydn egyszerűbben festi le az ősvilág mozdulatlanágát: a fermatával,